

UOT 78.03

RÜXSARƏ HÜSEYNOVA*

AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ
YARADICILIĞINDA POLIFONIYA

Məqalədə çoxsəsli fakturanın ən kamil və mürəkkəb növü olan polifonik üslub və onun Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında istifadəsi məsələsinə toxunulmuşdur. Xalq musiqi yaradıcılığı əsasında formalaşmış polifoniya sonradan professional bəstəkar yaradıcılığına daxil olmuşdur. Hər bir sahədə olduğu kimi Azərbaycan bəstəkarlıq sənətində polifoniyanın inkişafının təməli məhz Azərbaycan professional musiqisinin banisi Ü.Hacıbəyovun yaradıcılığı ilə qoyulmuşdur. Məqalədə Ü.Hacıbəyovun yaradıcılığında istifadə edilmiş polifonik nümunələr öz əksini tapmışdır. Qeyd olunmuşdur ki, öz yaradıcılığı ilə bütün bəstəkarlara nümunə olan Üzeyir bəy ənənələri böyük bir məktəb yaradaraq, əsrimizin ən görkəmli bəstəkarları tərəfindən davam etdirilmişdir. Məqalədə müasir dövrdə də bəstəkarlarımızın polifoniyadan bəhrələnərək mürəkkəb, rəngarəng və zəngin əsərlər yaratdıqlarından söhbət açılır.

Açar sözlər: *bəstəkar, polifoniya, imitasiya, fuqa*

Polifonik üslub çoxsəsli fakturanın ən kamil və mürəkkəb növüdür. “Melodiyaların ansambli” adlandırılan polifoniya musiqi kompozisiyasının əhəmiyyətli ifadə vasitəsi hesab olunur. Zəngin polifoniya üslubu musiqi əsərinin məzmununun hərtərəfli açılması, bədii obrazın təcəssüm etdirilməsi və inkişafına xidmət edir.

Polifoniya melodik cəhətdən hər bir səsi sərbəst və bərabərhüquqlu olan, eyni zamanda lad-tonal və harmonik cəhətdən birləşən çoxsəli növüdür. Musiqinin hər bir sahəsində - xalq musiqisi, bir çox xalqların professional musiqisində, müxtəlif üslub, dövr və rəngarəng janrlarda-çoxsəsli mahnılardan tutmuş opera və simfoniyaya qədər – polifoniyaya rast gəlmək olar. Polifoniya xalq musiqi yaradıcılığı əsasında formalaşmış realist incəsənət qanunlarına əsaslanır.

Polifoniya musiqi tarixinin bütün mərhələlərində, müxtəlif istiqamətdə çalışan bəstəkarların diqqətini daima cəlb etmiş və onlar polifoniyaya heç vaxt biganə qalmamışlar. Musiqi sənətinin inkişaf tarixində realist mövqedə dayanan bəstəkarların əsərlərində verilən külli miqdarda polifonik nümunələr bunu bir daha sübut edir. Orta əsrdən başlayaraq müasir dövrdə bəstəkarların yaradıcılığında böyük tərəqqi yolu keçən polifoniya indi də öz zəngin inkişafına davam etməkdədir. Bu yolda J.Depre, O.Lasso, C.P.Palestrina, C.Freskobaldi, İ.Y.Froberqer, D.Buxtexude, İ.Paxelbel, İ.S.Bax, G.F.Hendel, V.A.Motsart, L.V.Bethoven, F.Şopen, F.List, R.Şuman, P.İ.Çaykovski, S.İ.Taneyev, A.Skryabin, P.Hindemit, D.Şostakoviç, S.Prokofyev, R.Şedrin, Q.Qarayev və digər bəstəkarların adlarını qeyd etmək olar ki, onlar öz yaradıcılıqlarında polifoniyaya böyük diqqət yetirmiş və musiqi tarixinə polifoniyanın bənzərsiz nümunələrini bəxş etmişdilər. Lakin sözsüz ki, ayrı-ayrı bəstəkarların polifoniyaya müraciəti bir-birindən fərqlənərək fərdi xarakter daşmışdır.

Azərbaycan bəstəkarlıq sənətində polifoniyanın inkişafının təməli Azərbaycan professional musiqisinin banisi Ü.Hacıbəyovun yaradıcılığı ilə qoyulmuşdur. Bu bir tərəfdən bəstəkarın musiqi üslubunda, fakturanın ifadə tərzində, digər tərəfdən isə musiqi formasında özünü büruzə vermişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Ü.Hacıbəyovun yaradıcılığında polifoniya və şifahi ənənəli Azərbaycan musiqisinin əsas qanunauyğunluqları vəhdət şəklində bədii təcəssümünü tapmış, milli musiqi sənətinin gələcək inkişaf yolunu müəyyən etmişdir.

Dahi bəstəkar özünün “Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslar” adlı elmi-nəzəri əsərinin

“Azərbaycan xalq musiqisində çoxsəslilik problemi” bölməsində yazırdı: Belə fikir vardır ki, əgər öz təbiəti etibarilə birsəsliliyə olan Azərbaycan musiqisinə harmoniya (ahəng) tətbiq edilərsə o zaman onun bütün lad xüsusiyyətləri itib gedə bilər. Bu fikir tamamilə doğrudur. Azərbaycan melodiyasına bacarıqsız surətdə harmoniya tətbiq edilməsi onun səciyyəsinə dəyişdirə bilər, lad xüsusiyyətlərindəki parlaqlığı aradan qaldıra bilər və hətta onu bayağılaşdırmağa bilər. Lakin bu o demək deyildir ki, Azərbaycan musiqisi həmişəlik birsəsliliyə olaraq qalmalıdır.

Azərbaycan ladlarının müntəzəm sistemi və mənalı melodiyalar əmələ gətirməyin ciddi qanunları çoxsəslilik tətbiq etməyə nəinki mane olur, əksinə bunlar quru, cansız qammalar əsasında deyil, Azərbaycan xalq musiqisinin canlı və həyati ladları əsasında böyük formalı çoxsəsliliyə əsərləri üçün möhkəm bir bünövrədir. Azərbaycan musiqisində çoxsəslilik problemini düzgün həll etmək məsələsi hazırda bəstəkar və musiqişünasları düşündürməkdədir.

Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, çoxsəslilik akkordları düzgün ardıcılığını əldə etmək və lad səsqatları quruluşunun dəyişilməsini tələb edən harmonik kadanslar təşkil etmək qanununa yox, məntiqi qurulan müstəqil melodiyaların uyuşması qanunlarına əsaslanmalıdır”. Belə ki, bəstəkar burada professional Azərbaycan musiqisinin təksəsliliyə olduğundan söhbət açsa da, eyni zamanda çoxsəslilik problemləri haqqında da öz fikirlərini söyləmiş və bu problemin nəzəri cəhətdən həll edilməklə mümkünlüyünü qeyd etmişdir.

Ümumilikdə polifoniyanın qaynaqlarını şifahi ənənəli Azərbaycan musiqisində olan çoxsəslilik əlamətlərində axtarmaq lazımdır. Xalq musiqi janrlarında çoxsəsliliyin müxtəlif növləri bəzən son dərəcə aydın, bəzənsə gizli şəkildə özünü büruzə vermişdir. Vokal-instrumental muğamlarda imitasiya, aşıq musiqisində ostinato üslubu bunu bir daha sübut edir. Bildiyimiz kimi, vokal-instrumental muğamlar ənənəvi şərqi triosu tərəfindən ifa olunur. Şərqi triosunun tərkibinə xanəndə, tar və kamança ifaçısı daxildir. İfa zamanı əsas melodiyaları aparən xanəndəni tar, tarı isə kamança ifaçısı təqlid edir və bununla da 3 səslili imitasiya yaranmış olur. Aşıq musiqisində isə dayaqlı-ritmik səslər meydana çıxır ki, bu da özündə ostinato üslubunu əks etdirir.

Qeyd etdiyimiz kimi, çoxsəsliliyə növü Ü.Hacıbəyov yaradıcılığının novator mahiyyətini təşkil edir. Bəstəkar “Leyli və Məcnun”da opera janrının və musiqinin digər formalarının möhkəm təməlini qoymaqla bərabər, həm də Azərbaycan milli harmoniyasının və polifoniyasının əsasını da yaratmışdır. Ü.Hacıbəyli ilk dəfə bu operada çoxsəsliliyin sadə formalarını Azərbaycan xalq musiqisinin təksəsliliyə quruluşu ilə uyğunlaşdırmış və bununla da Azərbaycan ladlarının major və minor sistemi ilə birləşməsinə nail olmuşdur. Ü.Hacıbəyov yaradıcılığında imitasiyalı, təzadlı polifoniya, həm də qarışıq növlü polifoniya nümunələrinə rast gəlmək olar. Artıq ilk əsərlərindən başlayaraq bəstəkar imitasiyalı polifoniyaya geniş yer vermişdir. İmitasiyanın parlaq nümunələrindən “Leyli və Məcnun” operasında sonuncu şəkildəki “Arazbarı” zərb muğamına əsaslanan antrakt, “Arşın mal alan” musiqili komediyasında vokal ansamblar, Ü.Hacıbəyovun Azərbaycan xalq mahnılarının səs və f-no üçün işləmələri və s. göstərmək olar.

Qeyd etdiyimiz kimi, Ü.Hacıbəyovun musiqisində təzadlı polifoniya da öz ifadəsini tapmış və bəstəkar yaradıcılığında onun bütün zənginliyindən istifadə etmişdir. Təzadlı polifoniya elementləri özünü xüsusilə skripka, violonçel və f-no üçün «Aşıqsayağı» triosunda aydın əks etdirir. Bu əsərdə aşıq musiqisinin dəqiq metriritmi ilə əsas melodiyanın improvizasiyalı xarakteri qovuşaraq təzadlı polifoniyanın meydana gəlməsinə səbəb olur. Əsərdə həmçinin xalq muğam sənəti, xalq vokal instrumental ansambl formalarından irəli gələn imitasiyalı üslubdan da son dərəcə bacarıqla və orijinal surətdə istifadə olunmuşdur.

Ü.Hacıbəyov yaradıcılığında iki müstəqil melodik xəttin təzadlı qovuşmasına əsaslanan özünəməxsus ikisəsliliyə faktura yaranmışdır. Buna parlaq nümunə kimi «Arşın mal alan»ın

müqəddəməsini, «Koroğlu» operasının uvertürasını və III pərdənin antraktını göstərmək olar. Təzadlı polifoniya elementləri «Koroğlu» operasında son dərəcə fəal rol oynayır.

Bəstəkarın əsərlərində həmçinin polifonik çoxsəslinin müxtəlif növlərinin birlikdə istifadə edilməsi nəticəsində yaranan “qarıxıq polifoniya” növünə də rast gəlinir. Məsələn: “Koroğlu” operasından “Bu gözəl təbiət, bu şən mənzərə” xorunda təzadlı polifoniya əsas yer tutsa da, eyni zamanda imitasiyalı polifoniyanın bir sıra xüsusiyyətləri nəzərə çarpır, bu da ostinato və səsaltı polifoniyanın ayrı-ayrı elementlərinin birləşməsi əsasında yaranır.

Qeyd etdiyimiz kimi Ü.Hacıbəyovun yaradıcılığında müxtəlif polifonik formalar da özünü göstərmişdir ki, bura fuqato, kanon kimi formalar daxildir. İlk üçsəslə Azərbaycan “fugetta”sı “Ər və arvad” musiqili komediyasında II pərdənin antraktında səslənmişdir. Milli musiqi ilə bəstəkarlıq yaradıcılığının sintezi prinsipindən çıxış edən Üzeyir Hacıbəyov “Çənlibel” xorunda klassik polifoniya və milli lad-intonasiya xüsusiyyətlərini birləşdirmişdir. Bəstəkar “Çənlibel” xorunda bu xüsusiyyətlərə əsaslanaraq klassik fuqato formasına müraciət etmişdir. Fuqato forması əsərdə dramaturji məna kəsb edir. Belə ki, bir tərəfdən bu xorun bütün operanın məzmununda kulminasiya xarakteri daşdığını qeyd edir, digər tərəfdən isə fuqato forması xalq kütlələrinin mübarizə əzminin qabarıq təəcəssümünə şərait yaradır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, “Çənlibel” xoru bəstəkarın yaradıcılığında parlaq milliliyə malik melodiya ilə Avropa professional musiqisinin klassik formalarından biri olan fuqanın qarşılıqlı əlaqəsini nümayiş etdirən nadir nümunədir.

“Koroğlu” operasında digər polifonik forma-kanondan da istifadə edilmişdir. I pərdədə Həsən xan, İbrahim xan və Həmzə bəyin triosu, II pərdədə Həsən xan ilə Ehsan paşanın Həsən xanın ariyasının orta bölməsinin materialı üzərində qurulmuş duet buna ən parlaq misaldır.

Qeyd etdiyimiz kimi, polifoniyanın müxtəlif növlərinin professional musiqi yaradıcılığında istifadə edilməsi ilk dəfə dahi Ü.Hacıbəyova müəssər olmuşdur. Öz yaradıcılığı ilə bütün bəstəkarlara nümunə olan Üzeyir bəy ənənələri böyük bir məktəb yaradaraq, əsrimizin ən görkəmli bəstəkarları tərəfindən tükənməz örnək kimi qiymətləndirilmişdir. Dahi Üzeyir bəydən başlayaraq A.Zeynallı, Q.Qarayev, F.Əmirov, C.Hacıyev, S.Hacıbəyov, S.Rüstəmov, C.Cahangirov, Ə.Abbasov, A.Məlikov, X.Mirzəzadə və digər Azərbaycan bəstəkarları öz opera və baletlərində, musiqili komediyalarında, simfoniyları, mahnı və romanslarında Azərbaycan xalq musiqisinə xas bütün xüsusiyyətlərdən böyük ustalıqla istifadə etmiş, onu klassik polifoniya ilə birləşdirmişlər. Başqa sözlə desək, Azərbaycan bəstəkarları içərisində eləsi tapılmaz ki, öz yaradıcılığında polifoniyadan bəhrələnməsin. Onlar xüsusilə xalq musiqi nümunələrindən orijinal tərzdə istifadə edərək yeni melodiya qurmuş, onları münasib harmoniya, polifoniya və orkestrləşdirmə ilə zənginləşdirmişlər.

Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında təzadlı polifoniya əhəmiyyətli yer tutmuşdur. Bildiyimiz kimi təzadlı polifoniya melodik cəhətdən inkişaf etmiş, bir-birilə bu və ya digər dərəcədə təzadlıq yaradan iki və ya daha artıq səsin əlaqəsinə əsaslanan çoxsəslidir. Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərində adətən polifonik çoxsəslilik akkord və ya fiqurasialı fon təşkil edən müşayiətlə birləşir. Fon həm saxlanılmış bas səsi şəklində, həm də müxtəlif fiqurasiaların parlaq melodik xətti şəklində özünün göstərir. Təzadlı polifoniya nümunələrinə C.Hacıyevin “Ballada” əsərini, IV simfoniyanın IV hissəsini, C.Cahangirovun “Dostluq mahnısı” kompozisiyasını, “Azad” operasından III pərdədəki xoru, S.Ələsgərovun skripka və f-no üçün sonatasını, F.Əmirov və E.Nəzirovanın f-no üçün konsertinin I hissəsini, F.Əmirovun “Sevil” operasından Balaşın ariyasını və s. misal göstərmək olar. Təzadlı çoxsəslidə mürəkkəb k/p nümunələrinə də bəstəkarlarımız öz yaradıcılığında xüsusi yer ayırmışdırlar. Buna ən gözəl nümunə Q.Qarayevin skripka və f-no üçün sonatasının I hissəsi, A.Rzayevin skripka və f-no üçün I nömrəli konsertinin II hissəsi, F.Əmirov və E.Nəzirovanın “Alban süitəsi” və s. ola bilər.

Polifoniyanın digər növü olan imitasiyalı polifoniya isə müəyyən bir mövzunun olduğu kimi və ya bir qədər dəyişilmiş şəkildə bir neçə səsde təkrarından yaranır. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında sadə imitasiyadan tutmuş, fasiləsiz imitasiya-kanona, mürəkkəb k/p və fuqa, fuqatoya rast gəlmək olar. Onlar öz yaradıcılığında oktava intervalına verilən sadə kanonla yanaşı, ikili kanon, kanonlu sekvensiya nümunələrinə də müraciət etmişdirlər. Ümumiyyətlə, Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında imitasiyalı polifoniya mövzunun işlənməsi və inkişafı üçün mühüm vasitə kimi istifadə edilmişdir. İmitasiyalı polifoniyaya Azərbaycan bəstəkarlarının kiçik həcmli mahnı, romansdan tutmuş, iri həcmli opera, operetta, simfoniyaalarında da rast gəlinir. Buna parlaq misal olaraq Ü.Hacıbəyovun "Sənsiz", A.Məlikovun "Sən" romanslarını, Ü.Hacıbəyovun "Arşın mal alan" musiqili komediyalarda vokal ansambllar, F.Əmirov "Sevil" operasından Balasının mahnısı, C.Hacıyev IV simfoniyanın II hissəsi, A.Rzayevin skripka üçün 1 nömrəli konsertin I hissəsi və s. göstərmək olar.

Azərbaycan bəstəkarları ostinato texnikasından, yəni eyni melodik frazanın, ritmik fiqurun, harmonik dönmənin dəfələrlə təkrarından da geniş istifadə etmişdirlər. Ostinato digər səslərdəki sərbəst inkişafı birləşərək əsərdə formayaradıcı rol oynayır. Bəstəkarlıq praktikasında ciddi və sərbəst ostinatolara rast gəlinir ki, ikinci halda təkrar olunan harmonik və ritmik formula dəyişikliyə uğrayır. Azərbaycan bəstəkarlarından Q.Qarayev "İldırım yollarla", "Yeddi gözəl" baletlərində, A.Məlikov "Metamorfozalar" əsərində, X.Mirzəzadə I kvartetin I hissəsində, A.Məlikov "Məhəbbət əfsanəsi" baletində, S.Hacıbəyov "Karvan" əsərində ostinatoya xüsusi yer vermişdir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Azərbaycan bəstəkarları öz yaradıcılıqlarında polifonik formalar olan kanon, fuqato, fuqaya da müraciət etmişdirlər. Fuqatoya ən parlaq nümunə Ü.Hacıbəyovun "Koroğlu" operasından "Çənlibel" xoru ola bilər. Bundan başqa X.Mirzəzadə Kvartetinin I hissəsi, V.Adıgözəlov f-no üçün 1 nömrəli konsertinin I hissəsi, 2 nömrəli simfoniyanın I və final hissələri, 3 nömrəli simfoniyanın IV hissəsi, Q.Qarayev 1 nömrəli simfoniyanın I hissəsində fuqato, A.Rzayev skripka üçün 2 nömrəli konsertin II hissəsi, C.Hacıyev 5 nömrəli simfoniyanın III hissəsində fuqadan istifadə etmişdir. Kanona isə V.Adıgözəlovun 3 nömrəli simfoniyanın skertso hissəsində, S.Hacıbəyovun 2 nömrəli simfoniyanın I hissəsinin finalında rast gəlinir.

Fuqaya ilk dəfə Azərbaycanda professional təhsil almış görkəmli bəstəkar A.Zeynallı müraciət etmişdir. Bildiyimiz kimi, Asəf Zeynallı Azərbaycanda fortepiano üçün yazılmış silsilə əsərlərin əsasını, bünövrəsini qoymuşdur. Onun fortepiano üçün yazılmış əsərləri içərisində iki fuqasını da qeyd etmək lazımdır. Bu əsərlər polifoniya sahəsində ilk təcrübə kimi çox maraqlı və ifadəli nümunələr olmuş və həmin fuqalarda A. Zeynallı Azərbaycan xalq musiqisinin intonasiyalarından son dərəcədə bacarıqla, incə bədii zövqlə istifadə etmişdir. Bu xalq musiqi intonasiyaları klassik fuqa formasının yazılış xüsusiyyətləri ilə birləşmişdir. Fəlsəfə elmləri doktoru Natəvan Qədimova "Asəf Zeynallının yaradıcılığında fortepiano fuqalarının intonasiya xüsusiyyətləri" elmi məqaləsində qeyd edir ki, ədəbiyyatda bəstəkarın iki fuqası haqqında məlumat verilsə də, əslində A.Zeynallının arxivində göstərilən rəqəmdən daha çox fuqası vardır. Məqalə müəllifi bu fuqalarda klassik fuqa formasının yazılış qanunlarına əməl olunduğunu, 3 hissəli forma, hissələrarası intermediyanın, tonal və real cavabın verilməsini, reprizada strettadan istifadə edilməsini, mövzunun lad əsasında isə Rast və xüsusilə Bayatı-Şiraz ladının üstünlüyünü qeyd etmişdir.

Azərbaycan bəstəkarları öz yaradıcılığında eyni zamanda polifonik silsilələrə də müraciət etmişdirlər. Dahi alman bəstəkarı İ.S.Bax tərəfindən əsas qoyulan polifonik silsilələr arasında Q.Qarayevin "12 fuqa" silsiləsinin də adı vardır. Ümumiyyətlə, Q.Qarayevin yaradıcılığında polifoniya əhəmiyyətli yer tutmuş və bəstəkar demək olarki, bütün yaradıcılığı boyu polifoniyaya

müraciət etmişdir. Təsadüfi deyil ki, Q.Qarayevin tədqiqatçısı L.Karaçiçeva qeyd edirdi ki, “Qaraevin musiqi fikri sözün əsl mənasında polifonikdir”. Qarayev öz yaradıcılığında təzadlı polifoniya, ostinato üslubundan məharətlə istifadə etmişdir. Təzadlı polifoniya onun əsərlərində müxtəlif leytmotivlərin, müxtəlif tonallı melodiyların politonal birləşməsi nəticəsində əldə edilmişdir. Buna misal olaraq, bəstəkarın “İldırım yollarla” baletindən II pərdədən Adagio, Lenninin monoloqu, qəhrəmanların ölüm səhnəsinin kulminasiya epizodunu göstərmək olar. Qeyd etdiyimiz kimi, Qarayev musiqisində ostinato üslubu da əhəmiyyətli yer tutur. Məsələn, f-no üçün a-moll, fis-moll, gis-moll prelüdləri, “Yeddi gözəl” baletindən “Gözəllərin gözəli”, “Yürüş”, “Don Kixot” qravürlərindən “Səyahət”, “İldırım yollarla” baletindən “Lay-lay”, II simfoniyanın passakaliyası və s.

Q.Qarayev öz yaradıcılığında fuqa formasına da müraciət etmişdir. Məsələn, f-no üçün 3 səsli fuqa, simfonik orkestr üçün passakaliya və fuqa, simli kvartet üçün fuqa və yuxarıda qeyd etdiyimiz f-no üçün “12 fuqa” silsiləsi. Bu silsilə bəstəkarın həm klassik, həm də müasir polifonistlərin üslublarının dahiyənə mənimsənilməsi nəticəsində yaranmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, “12 fuqa” silsiləsi Azərbaycan musiqisində bu cür əsərlərin ilk nümunəsidir. Silsilə Azərbaycan şifahi xalq musiqisi ilə Qərbi Avropa polifonizminin qarşılıqlı vəhdətindən yaranmışdır. Cəmi 12 fuqadan ibarət olan bu polifonik silsilə tərkibinə daxil olan fuqaların müxtəlif xarakterə malik olmasına baxmayaraq, hamısı əsas mövzunun variantlarıdır, yəni silsilə monotematikdir. Lakin birinci fuqada təqdim olunmuş mövzu sonrakı fuqalarda obraz məzmunu ilə bağlı olaraq dəyişikliyə uğrayır və dönmə, xərçəngyerişli, artırılmış, əksildilmiş hərəkət və s. şəkildə verilir. Silsiləyə daxil olan fuqalar çoxjanrlı olması ilə də seçilir. Onlarda vals, skertso, tokkata, marş, xoral kimi janrlardan istifadə olunmuşdur. Silsilənin tonal ardıcılığı isə müntəzəm şəkildə davam etmədiyinə görə müəyyən dərəcədə xromatik hesab oluna bilər.

Azərbaycanda Qarayev tərəfindən əsas qoyulan polifonik silsilə yazmaq ənənəsi son dövrlərdə dahi bəstəkarın yetirməsi, Üzeyir Hacıbəyov adına Bakı Musiqi Akademiyasının professoru Elnarə Dadaşova tərəfindən davam etdirilmişdir. Onun “Azərbaycan muğam ladlarında fuqalar” silsiləsi Azərbaycan fortepiano musiqisi üçün son dərəcə böyük əhəmiyyətə malikdir. Elnarə Dadaşovanın Azərbaycan muğam ladlarında bəstələdiyi fuqalar məcmuəsi 2 dəftərdə yerləşdirilmiş 21 fuqadan ibarətdir. Birinci dəftərə sayca 15, ikinci dəftərə isə 6 fuqa daxildir. I dəftərin fuqalarının ardıcılılaşması Rast, Şur və Segah üzrə düzülür. II dəftərə isə Şüştər, Müxalif, Hümayun və Çahargah üstündə bəstələnmiş fuqalar daxildir. Bu polifonik silsilədə fuqaların ardıcıl düzülüşü kvarta tonal dairəsi üzrə verilmişdir. Silsilədə iki, üç və dördsəsli, sadə və mürəkkəb fuqalar özünü göstərir. Bundan başqa mövzular bəstəkar tərəfindən müxtəlif polifonik imitasiyalar, dəyişikliklərlə təqdim edilmişdir. Belə ki, fuqalarda mövzu xərçəngyerişli, dönmə, stretta, ikili kanon və s. şəkildə keçirilir.

Beləliklə, görüldüyü kimi Azərbaycan bəstəkarları öz yaradıcılığında daima polifoniyaya böyük yer ayırmış, ondan həm iri homofon əsərlərin tərkibində, həm də müstəqil əsər forması kimi istifadə etmişdirlər. Artıq polifoniya XIX əsrin sonu XX əsrdən başlayaraq meydana çıxan bir sıra istiqamətlərlə mübarizədə ön planda çıxış edir və heterofoniya, sonoristika, alletorika ilə “vəhdət” şəkildə özünü göstərir. Müasir dövrdə də bəstəkarlarımız polifoniyadan bəhrələnərək mürəkkəb, rəngarəng və zəngin əsərlər yaradırlar.

ƏDƏBİYYAT

- 1) Ü. Nəcəbov "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" B.1985. səh.45
- 2) Л. Карагичева «Кара Караев» Советский композитор. М.1960.сəh.250
- 3) E. Dadaşova "Polifoniya üzrə qısa mühazirələr kursu" B.1991
- 4) N. Qədimova "Asəf Zeynallının yaradıcılığında fortepiano fuqalarının intonasiya xüsusiyyətləri" məqalə. B. Musiqi dünyası. 2000

*Naxçıvan Dövlət Universiteti
E-mail: ruxsarah.ru

Ruxsara Huseynova

**THE EVENT BROUGHT TOGETHER
INDAINDA POLYPHONY**

The article addresses the issue of polyphonic style, the most complete and complex type of polyphonic texture and its use in the composition of Azerbaijani composers. Polyphony, formed on the basis of folk music, was later included in the professional composer. He is the founder of Azerbaijani professional music, the foundation of the development of polyphony in the art of Azerbaijani composers. It was built by Hajibeyov. In the article he. Polyphonic samples used in Hajibeyov's work are reflected. It was noted that the traditions of Uzayir Bey, as an example to all composers, were created by a great school and continued by the most prominent composers of our century. The article talks about the creation of complex, colorful and rich works by our composers using polyphony in modern times.

Keywords: *composer, Polyphony*

Рухсара Гусейнова

**ПОЛИФОНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ**

В статье затрагивается вопрос о полифоническом стиле, который является наиболее совершенным и сложным типом полифонической фактуры, и его использовании в творчестве азербайджанских композиторов. Полифония, сформированная на основе народной музыки, впоследствии стала частью творчества профессиональных композиторов. Как и в любой другой области, основу развития полифонии в искусстве азербайджанской композиции заложил основоположник азербайджанской профессиональной музыки У. Гаджибеков. В статье отражены примеры полифонической музыки, использованные в творчестве У. Гаджибекова. Отмечается, что традициями Узеир-бека, которого своим творчеством является пример для всех наших композиторов, была создана национальная композиторская школа, в которой по сей день продолжают эти традиции выдающимися композиторами. В статье рассказывается о том, как наши композиторы создают сложные, красочные и насыщенные произведения с использованием полифонии.

Ключевые слова: *композитор, полифония, имитация, fuga*

(AMEA-nın müxbir üzvü İnarə Məhərrəmovə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 01.06.2021

Son variant 01.08.2021